

Proosan rytmistä ja äännelodiasta

Sanataiteilija käyttää elämystensä ilmaisumateriaalina kieltä, sanoja, joilla jokaisella on oma merkityksensä. Mutta sanojen ilmaisukyky ei rajoitu vain niiden käsitteelliseen puoleen, vaan kieli ilmaisee myös välittömästi, kuvien ja musiikillisten ominaisuuksiensa avulla, sitä mikä runoilijan sielussa hahmottuu muodoksi. Kielen musiikillisiin ominaisuuksiin kuuluvat rytmi, melodia, sointu ja tempo. Nämä tyyliä luovat tekijät ovat saaneet tutkijain taholta vain vähän huomiota osakseen. Tosin runon rytmiin viitataan useinkin lyriikan esittelyissä, huomautetaan, että rytmi on omintakeista, ilmeikästä, puhuvaa, mutta mitä se runouden tutkijalle, esittelijälle tai arvostelijalle puhuu, jää usein kirjoittajan salaisuudeksi. Eikä ihme. Rytmän, varsinkin proosan rytmän tutkimus perustuu enemmän tai vähemmän subjektiivisiin havaintoihin. »Lukijan on rakennettava arvostelunsa tarkistamattomien vaikutelmien varaan, niin kauan kuin kielen rytmän vaikea tiede vielä on perustamatta.» (J. MAROUZEAU Précis de stylistique française.) Proosan rytmän perusteellinen selvittäminen ja yleispätevä määrittäminen on vaikeata, sillä rytmi ei ole riippuvainen vain kielen paino- ja kesto-suhteista, sananvalinnasta ja lauseiden rakenteesta sekä ilmauksen merkityspuolesta, vaan luultavasti myös kirjoittajan suhteesta käsiteltävään aiheeseen ja yleensä tekijän sielunelämän laadusta. »Proosan sanat sinänsä ovat kuollutta ainetta, rytmi antaa niille elämän. Proosa esiintyy vain lauseena, ja lauseella on aina jonkinlainen rytmi.» (H. READ English prose style.) Jos jo enimmäkseen painosuhteisiin perustuva rytmi on vain vähäisessä määrin houkutelututkijoita, koska se kuuluu tutkimukselle vaikeasti antautuvien sielullisten tapahtumien rytmikan piiriin, kielen äännelodia on kuitattu vieläkin ylimalkaisemmilla maininnoilla. Kielen melodia perustuu ennen muuta vokaalien erilaiseen sävelkorkeuteen, ja rytmiin liittyneenä se usein antaa sanonnalle oman erikoisvärinsä. Myös konsonanteja voidaan käyttää deskriptiivisesti tai imitoivasti. Äännelodia voi vaikuttaa tehokkaasti ilmauksen sävyyn suomen kielelle ominaisen vokaalisoinnun ansiosta.

Yritän muutamin esimerkein osoittaa, miten kielen musiikillinen aines, rytmi ja äänne melodia, vaikuttaa sanataiteelliseen ilmaisuun, toisin sanoen luo tyyliä. Esimerkit on poimittu Reino Kalliolan v. 1951 ilmestyneestä teoksesta »Suomen luonto vuodenaikojen vaihtelussa». Teos on tiedemiehen kirjoittama kansantajuinen luonnonkuvaus, mutta sen tyyli on esteettisesti korkeatasoista. Juuri musiikillinen aines näyttää siinä paikoitellen hallitsevan sanontaa, niin että muut tyylipiirteet tuntuvat mukautuvan sanonnan rytmillis-melodiseen kokonaiskuvaan.

Mainitun teoksen sivulla 219 on lause

Alkusuvun kukkasaalto saapuu puutarhaan

joka on kokonaan takavokaalinen. Siinä on useilla samoilla tai melodisesti melkein samankorkuisilla vokaaleilla saatu aikaan laajuuden vaikutelma. Viisi pitkää vokaalia nelisanaisessa lauseessa lisää aaltomaista rajattomuuden tuntua. Epäilemättä samaan suuntaan vaikuttaa se seikka, että lauseen neljästä sanasta on kolme pitkäähköä yhdyssanaa. Vokaalimelodian merkityksen huomaa helposti, jos *s u v i* sanan sijaan ajattelee kaikkialla Suomessa tunnetun *k e s ä* sanan. Lauseen tunnesävy, joka on kuin laaja, yhtenäinen, hillityin, ehkä vähän viilein värein maalattu pinta, särkyvä selvästi. Sitä paitsi alkusointu muodostuisi silloin kaavamaiseksi, liian tiukkaan sitovaksi. Lause kokonaisuudessaan kuvaa kevätkeksen kasvistolle ominaisia viileitä, vaatimattomia värejä. — Sydänkesän täyttä kypsyyttä sisältyy sivulta 275 poimittuun lauseeseen

Vielä on täysi kesä ja helle

Ajatus selviäisi jo sanoista: Vielä on täysi kesä, mutta tämän lyhyesti toteavan lauseen sisäinen muoto on aivan toinen kuin kirjasta poimitun. Kalliolan lauseeseen sisältyy tehokasta kuvausvoimaa, tunnepitoisuutta, sydänkesän raskaan hautovaa pysähtyneisyyttä. Lauseen rytmi, joka muodostuu kahdesta samanlaisesta rytmijaksosta ja joka ikäänkuin palaa lähtökohtaansa, synnyttää mielikuvan pysähtyneisyydestä. Kukoistus ja runsaus sinä lyhyenä hetkenä, jolloin kasvu on jo päättynyt eikä lakastuminen, kesän kääntymisen syksyksi, vielä ole alkanut, on saatu ilmaistuksi lämpimän kirkkain etuvokaalein. Kummassakin lauseessa hallitseva vokaaliaines tehostaa sanonnan käsitteellistä puolta. — Kuin yhtenäinen siveltimenveto on lause

Suvi saapuu suureen suvantoonsa (s. 220)

jossa runsaat *u:t* muiden pitkien vokaalien kanssa antavat kuvaukselle tummahkon, liikkumattoman, hiljentyneen sävyn. — Lauseessa

Turvemaa pukee tuhkimonsa sellaiseen häikäisevään loistoon (s. 218)

takavokaalisten sanojen, varsinkin toistuvien *u*-vokaalien aikaansaama tumma väri muuttuu kipenöivän kirkkaaksi monien *i*-loppuisten diftongien ja pitkien

vokaalien ansiosta, jotka korottavat sanojen melodian matalasta alusta korkeimman vokaalin rajoille. — Lauseessa

Meri meuruaa vaahdosta valkeana (s. 280)

on deskriptiiviverbin äänneasun avulla saatu aikaan pelottava, uhkaava, yltyvä ääni. Alkusointu sitoo kiinteästi toisiinsa kaksi ensimmäistä sanaa, jotka muodostavat kuulokuvan. Siihen liittyy visuaalinen kuva, jonka monet *a*-vokaalit ja *v*-, *h*-, *l*-konsonantit antavat sille keveän sävyn. — Kuinka silmäänpistävä voi olla yhteys sanan merkityksen ja äänneasun välillä, osoittaa lauseessa

Sydänkesän päivät seuraavat toisiaan kuin helmet nauhassa; syttyvät, sähköyvät ja sammuvat (s. 221)

kolme peräkkäistä verbiä: *syttyvät* kuvaa nopeinta toimintaa (*-tt-*), *sähköyvät* kirkkainta, loisteliainta, kestävämpää, *sammuvat*-sanalle ominainen konsonantti aines (*-mm-*) vaikuttaa hidastavasti verrattuna *syttyvät*-sanaan, ja vokaalit (*-a-u-a*) luovat mielikuvan matalasta, tasaisesta, todella sammumisesta.

Poimin sivulta 124 toisenlaisen tyyliesimerkin:

Talven rakennus lysähtää kasaan

Lause on matemaattisen symmetrinen. Jos se kirjoitettaisiin niin, että jo kirjoitustapa mahdollisimman havainnollisesti kuvastaisi sanonnan välittömän, erittäin voimakkaan ilmaisutehon, olisi se merkittävä paperille näin

rakennus lysähtää

Talven *kasaan*

Siinä on vaikea erottaa kielen eri musiikillisia ominaisuuksia toisistaan, sillä melodia ja rytmi muodostavat kiinteän kokonaisuuden. Predikaattiverbin (*lysähtää*) kahden eri etuvokaalin vaihtelu yhdessä momentaanisen johtopäätteen kanssa kuvaa liikkuvuutta ja *kasaan* sanan melodisesti matalampi, yksitoikkoinen *a*-aines paikoillaan oloa. Lause herättää rytmillis-melodisen kokonaishahmottelunsa avulla mielikuvan, joka muistuttaa sen ilmaisemaa ajatusta: päädytään siihen, mistä lähdettiin. Toinen esimerkki siitä, että kielen musiikillisia ominaisuuksia on vaikea edes teoriassa erottaa toisistaan, on sivulla 212 oleva virke:

Mutta usein sattuu, että kesä kerran vielä leimahtaa täyteen liekkiin

Virkkeen musiikillinen ilme on kyllä helposti havaittavissa, mutta se on rytmin, melodian ja soinnutuksen yhteistulos. Alkusointu sitoo kiinteästi toisiinsa viereiset sanat — *kesä kerran* — ja höllemmin laajat sanat — *leimahtaa liekkiin*. Sellaisena kuin lause on kirjasta luettavissa, se ei vain kerro kirjoittajan ajatusta, vaan myös kuvaa sitä äännelodian ja tavujen kesto-suhteiden avulla. Viimeisessä rytmijaksossa, joka alkaa deskriptiivisellä momentaaniverbillä

(*leimahtaa*), jokainen tavu on pitkä, jopa niin että pitkätkin tavut vielä lauseen loppua kohden pitenevät, samalla kun vokaalien sävelkorkeus kasvaa. Niinpä viimeisen sanan molemmat tavut sisältävät pitkän vokaalin tai diftongin ja päättyvät konsonanttiin. Tässä viimeisessä sanassa on sekä diftongi *ie* että pitkä *i*, siis melodisesti korkein vokaali. Näin äänteiden värin ja melodian avulla luodaan kuva liekkiin leimahtamisesta.

Esimerkkinä siitä, kuinka äänteellinen hahmottelu vaikuttaa lauseen tempoon, mainittakoon sivulta 251—252 kaksi virkettä, jotka muodostavat rytmillisen kokonaisuuden. Erotan pystyviivoilla rytmijaksot toisistaan.

Kaikissa pesissä | on elämää, kasvua ja liikettä. | Sama poljento | aamuvarhaisesta auringonlaskuun.

Kummankin lauseen viimeiset rytmijaksot sisältävät yhtä monta tavua, mutta jälkimmäinen tuntuu pitemmältä, sillä ensimmäisen lauseen loppu — *on elämää, kasvua ja liikettä* — muodostuu viidestä sanasta, joiden vokaaliaines vaihtelee melkoisesti, kun taas toisen virkkeen vastaava rytmijakso — *aamuvarhaisesta auringonlaskuun* — on muodostunut kahdesta pitkästä takavokaalisesta yhdyssanasta. Näiden sanojen äänteellinen hahmottelu luo mielikuvan laajasta, jatkuvasta, tasaisesta, tässä tapauksessa ajasta. Siis pitkät sanat, joiden vokaaliaines vaihtelee melodisesti mahdollisimman vähän, kuvastavat rauhallista, hidasta tempoa. Lauseessa

Talvi taittuu tiaisten tilkutuksiin (s. 178)

soinnutus on vaikuttanut määräävästi sanonnan sisäiseen muotoon. Mutta lause vaikuttaisi teennäiseltä, haetulta, jos alkusoinnun tarkoituksena olisi vain sitoa yhteen jokainen sana. Konsonanttiaines, joka tämän yhteen nivomisen suorittaa, siis sanan alku-*t*, kuvaa samalla taittumista, mutta alkusoinnutuun kuuluva vokaaliaines jakaa lauseen kahteen toisistaan jyrkästi eroavaan osaan. Niinpä lause äänteellisen hahmottelunsa avulla kuvaa samaa, mitä sen käsitteellinen puoli kertoo: viileä talvi (*a*-voittoinen) muuttuu kevään kirkkaudeksi (*i*-voittoiseksi).

Kielenmahdollisuudet olisivat kovin vähäiset, jos vain sanojen käsitteellinen puoli palvelisi sanataiteilijan tarkoitusta. Sanojen ja sanayhtymien ilmaisukyky voi suuresti vaihdella, vaikka niiden merkityksellinen puoli pysyisikin muuttumattomana, jos kirjailija kykenee käyttämään hyväkseen niiden herkkää taipumusta eri sielunliikkeiden ilmentämiseen äänteellis-melodisen hahmottuksen avulla. On itsestään selvää, että mistään ulkoisen muodon tavoittelusta ei tässä ole kysymys, ei tietyn ilmauksen valitsemisesta usean mahdollisen joukosta, vaan ajatuksen tai tunne-elämyksen ilmaisemisesta sillä ainoalla tavalla, mikä vastaa kirjoittajan tuntemistapaa, hänen sielullista rakennettaan. Mitään sisällyksestä irrotettavaa ulkonaista muotoa tuskin on olemassakaan,

---

sillä kielen rytmillis-melodinen ilmaisuväline on sekä sisältöä että muotoa. Suunnilleen samaa, vaikka yleensä kaikesta taiteesta puhuen, tarkoittanee **BENEDETTO CROCE** väittäessään tähän tapaan: Emme tunne muita kuin ilmaistuja intuitioita: ajatus ei ole meille ajatus, ellei se ole ilmaistu sanoin, musiikillisen fantasian täytyy kantautua korvaamme sävelinä, jotta voisimme sen tajuta, ja maalauksellisen kuvan tajuamme vain väreihin tai viivoihin vangittuna. Niinpä ajatusta, sävelfantasiaa tai maalauksellista kuvaa ei ole olemassa, niitä ei ole olemassa ollenkaan, ennen kuin ne ovat muodonelämyksessä hahmottuneet omaan ja ainoaan muotoonsa.

IMPI VARSILA